

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Сінькевич Ольги Борисівни на тему «Ідентифікаційні практики масової культури: соціально-філософський аналіз», що представлена до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Актуальність дисертаційної роботи Сінькевич Ольги Борисівни на тему «Ідентифікаційні практики масової культури: соціально-філософський аналіз» обумовлена необхідністю комплексного теоретико-методологічного осмислення феномену трансформації ідентичності в добу глобальних зрушень. Дискурс ідентичності стає актуальним саме в епоху фактичної глобалізації, коли жодна з ідентичностей не може вже бути пануючою. Тут діє закон – найзагальніші абстракції виникають тільки в умовах найбагатшого розвитку, де одне й те саме є спільним для багатьох або для всіх. Тепер ідентичність припиняє бути мислимою тільки в особливій формі. Більше того, з глобальною мобільністю для багатьох традиційна ідентичність стає випадковою і тому байдужою. Але потреба у належності до тих чи інших соціальних суб'єктів відмерти не може: не мораль, а інтереси спонукають людей, але очевидно, що нехтування мораллю зовсім не в інтересах людей. У сучасних умовах гострої кризи ідентичності люди шукають «свою» групу.

Зараз проблема кризи ідентичності й самовизначення соціальних суб'єктів вплетена в тугий вузол проблематики політики ідентичності та мультикультуралізму. Розпад спільнот під час глобалізації приводить до усвідомлення необхідності політико-правової актуалізації ідентифікації соціального суб'єкта. І тут залишається невирішеним питання про зв'язки «форми соціальності» суб'єкта з особливостями постановки і вирішення завдання його самоідентифікації, самовизначення в умовах глобалізації та модернізації. У цьому русі показовим є і те, що ступінь усвідомлення прогресивних суспільних тенденцій і приведення своїх дій у відповідність до

них обумовлюється ступенем досконалості свідомості та самосвідомості соціального суб'єкта, отже, його політики ідентичності. Політичні ж процеси сполучаються з теоретизуванням навколо проблеми прав людини на власну ідентичність. Тоді суть самовизначення сучасних соціальних суб'єктів полягає в трансформації ідентичності з «даності» у «завдання» і в наділенні діючих осіб правовою відповідальністю за наслідки їх самовизначення.

Підкреслю, що сучасні соціокультурні трансформаційні тренди пред'являють особливі вимоги до якісних характеристик рефлексії процесів ідентичності й ідентифікації. Актуальність практичного рішення проблем соціальної категоризації в умовах сучасних соціокультурних трансформацій висуває вимогу активного пошуку історично нових самоідентифікацій для народів світу і народу України зокрема. Тому необхідне всебічне дослідження проблем ідентифікаційних практик масової культури з позицій соціально-філософської теорії.

Актуальність напрямку дослідження, обраного дисертантом, його недостатня розробленість у вітчизняній та закордонній філософській літературі, невідкладна необхідність систематизації та філософського узагальнення вже відомих розробок в аналізі теоретичних проблем ідентичності й ідентифікації, що подані різними галузями соціогуманітарного знання, а також теоретична та практична значимість даної проблематики і визначили вибір об'єкта, предмета, мети, задач, методів і логіки дисертаційного дослідження, що розглядається.

Дисертація Сінькевич Ольги Борисівни складається зі вступу, п'яти розділів, сімнадцяти підрозділів, висновків, джерел і літератури.

Перший розділ «Ідентичність в умовах масової культури як предмет гуманітарно-філософської рефлексії» містить аналіз пояснювальних моделей та концептуальних підходів, спрямованих на розуміння та розкриття сутності феномена ідентичності й ідентифікації в умовах масової культури. Так, розглянуто соціально-філософську концептуалізацію проблеми ідентичності, наприклад, психоаналізу З. Фрейда, символічного інтеракціонізму Дж. Міда, структурного психоаналізу Ж. Лакана, постмодернізму Ж. Дельоза і

Ф. Гваттарі. Зазначається, що сучасна соціокультурна дійсність ставить перед особистістю нові виклики її ідентичності, одним з яких є масова культура. Масова культура здійснює у сучасному суспільстві ряд важливих функцій: орієнтації, виживання, консолідації, стабільності, ідентифікації (с. 42). Показано, що результатом ідентифікаційної стратегії має бути успішне досягнення бажаної ідентичності за допомогою конкретних соціокультурних практик для формування «багатошарової» ідентичності людини. Визначено ті методологічні підходи, котрі дозволяють реалізувати авторську концепцію в дослідженні трансформацій, яких зазнає ідентичність в сучасну добу під впливом масової культури, а саме: тезаурусний, антропологічний, гіпотетичного моделювання, міждисциплінарний, системний (с. 62-63). Висновки першого розділу зокрема показують, що масова культура є одним з найбільш впливових чинників ідентифікації в сучасному суспільстві, вона реалізує свою ідентифікаційну функцію завдяки певним ідентифікаційним стратегіям, а саме: соціальні механізми конструювання ідентичності, об'єктивні фактори, індивідуальні пріоритети та ресурсні можливості суб'єкта.

У другому розділі «Тілесна ідентичність людини доби масової культури» розглядається сутність тілоцентризму як однієї з типологічних характеристик доби масової культури, на відміну від космоцентризму античної культури, теоцентризму культури середньовічної, антропоцентризму культури доби Відродження, логоцентризму культури Нового часу. Тілоцентризм масової культури виявляється у «різноспрямованих» тілесних практиках, наприклад, становлення нової «культури себе». Зазначається, що способи формування тілесності «вмонтовані» в соціокультурний контекст кожної історичної епохи і відображають певні стандарти: важливою складовою процесу формування тілесної ідентичності є уявлення про правильне «ідеальне» тіло, тілесний канон; зіставлення з тілесним каноном та відчуття своєї відмінності від нього покладені в основу цього процесу. Дійсно, віра в «тіло» (тілесність) фундаментальніше, ніж віра в «душу» (душевність). Авторка визначає, що нормативна тілесна ідентифікація в масовій культурі може бути

охарактеризована як «бум потворності»: образ дефективного, хворого тіла стає текстом, в якому закодовані певні протестні повідомлення проти політики «нагляду і покарання» щодо індивіда; індивідуалізація тілесності – це свідчення того, що сучасна людина відчуває потребу бути не пасивним об'єктом масової культури, а суб'єктом творення себе, своєї ідентичності (с. 92). Внаслідок розвитку сучасної медицини, біотехнологій, нанотехнологій антропна тілесність опиняється на грані трансформації зі сфери природно-біологічного у сферу штучно-технологічного буття людини, наприклад, кіберідентичність та віртуальна ідентичність. Як справедливо стверджує авторка, ці нові моделі слугують прикладом нової форми свободи самопізнання, самовизначення та самореалізації (с. 135-136). Висновки другого розділу показують сутність справи деструкції тілесності людини масової культури, а саме, кризу традиційної ідентичності.

Третій розділ «Стратегії персональної ідентифікації масової людини» присвячений розгляду історико-філософського аспекту «філософії особистості» та аналізу тих концепцій, які становлять основу сучасної філософської рефлексії персональної ідентичності. Авторка визначає, що сучасна доба стала часом масової людини, яка втрачає свою багатогранність (с. 147), оскільки в ній відсутня «вічність і глибина» і присутнє лише «чисте тепер». Одновимірність масової людини накладає відбиток на її ідентичність. Значний інтерес у контексті цього питання становить концепція історично нової моделі персональної ідентифікації, а саме, «персонізований індивід» – це людина, котра зможе адаптуватися до будь-якого культурного середовища (с. 156). Відзначено, що без відповіді на питання про те, чи є масова людина особистістю, суб'єктом культурної творчості та «творчості себе», неможливо зрозуміти логіку формування її самототожності, тобто персональної ідентичності. Як вважає авторка, суб'єкт масової культури – це не суб'єкт у тому значенні, котрого цьому поняттю надавала класична філософія, а швидше предикат, тобто, те, що стверджується про суб'єкт (с. 178). Вважається, що однією з підстав для оптимізму у плані суб'єктності людини є ті тенденції у

сфері економіки, політики, культури, котрі створюють умови для розвитку інтелектуального, творчого потенціалу сучасної масової людини. Вказується, що успішна соціальна адаптація та самоідентифікація неможлива без віднайдення адекватного іміджу, конструювання якого полягає у поєднанні базисних рис, котрі пов'язують індивіда з культурною традицією, і вільно обраних елементів, котрі відображають його індивідуальність (с. 197). Інший шлях персональної ідентифікації розкриває партиципативна стратегія – стратегія участі, співчуття – конструювання персональної ідентичності, котра полягає у визначенні себе через приналежність до певної групи, коли людина переживає себе як частину певної єдності, наприклад, етнічної, конфесійної, що можна розглядати як екзистенційну основу персональної ідентифікації. І ця її роль розкривається через відносини «Я – Інший», котрі є одним з найважливіших модусів зазначеної форми самоототожнення людини. Висновки третього розділу показують, що процес набуття персональної ідентичності значною мірою зумовлений бажанням та вмінням вибудувати повноцінні відносини з Іншим, саме вони дозволяють людині віднайти ціннісні орієнтири свого буття у «плинній сучасності».

Четвертий розділ «Соціальна ідентифікація в масовій культурі» містить аналіз чинників та механізмів формування соціальної ідентичності, змін у гендерній та віковій ідентичності, аналіз субкультур та вплив становлення суспільства споживання на формування соціальної ідентичності. Визначається, що соціальна ідентифікація особистості є процесом ототожнення індивідом себе з іншою людиною, групою, зразком, котрий відбувається в процесі соціалізації і за посередництвом котрого набуваються норми, цінності, соціальні ролі, моральні властивості представників тих груп, до котрих належить або намагається належати індивід. Соціальна ідентичність особистості формується під впливом зовнішніх (механізми атрибуції соціально-інтерактивних процесів) та внутрішніх (інтеріоризація Я– та Ми–образів) чинників (с. 242). Вказується, що ідентифікація у сучасних умовах потребує від

суб'єкта не лише активності, а й гнучкості ідентичності, наприклад, «даної», «заданої», «множинної», «маргінальної», «заявленої», «можливої», «гендерної», «вікової». Так, гендерна та вікова ідентичності тисячоліття виконують роль програми поведінки у сферах життя суспільства – політичній, економічній, соціальній, культурній. Однак сучасна доба значною мірою змінила й ставлення до цих проблем. У процесі комунікацій гендерні та вікові стереотипи, з одного боку, коригуються, оновлюються, відображаючи ті зміни, котрі відбуваються в суспільстві, з іншого – допомагають формуванню тих нових ідентифікаційних стратегій, котрі сприятимуть якісним змінам гендерної та віковій структури традиційного домінування. «Розмивання меж» між колись чітко визначеними гендерними та віковими групами викликають до життя нові моделі ідентифікації. Авторкою стверджується, що частковою заміною цілісної ідентичності у масовому суспільстві стають також «часткові» ідентичності, котрі формуються в численних субкультурах, зокрема, молодіжних (с. 297). Особливість, яка визначає специфіку субкультур, – це ситуація пошуку «Я», пошуку ідентичності, здійснення акту творчості, ситуація реалізації свободи, завдяки якій індивід осягає свою екзистенційну суверенність. Вказується, що процес «соціального конструювання» особистості орієнтується на певні споживчі моделі, які виконують роль символів сучасності та престижності, наприклад, «приєднання до більшості», «ефект сноба», «демонстративне споживання». Своєрідним проявом протистояння тиску консюмеристської культури є дауншифтинг. Висновки четвертого розділу вказують на можливість вирішення проблем становлення ідентичності в нових соціокультурних умовах, що є важливим для забезпечення соціально-психологічної стабільності та вільного і стійкого розвитку як окремої людини, так і суспільства в цілому.

У п'ятому розділі «Культурна ідентичність в епоху масової культури» авторка звертається, зокрема, до характеристики кількох підходів до аналізу культурної ідентичності в сучасних філософсько-гуманітарних дослідженнях: націоналістичного, постмодерністського, феміністського, постколоніалістського. Відзначається, що культурну ідентичність можна

розглядати як багаторівневу структуру, котра охоплює етнічну, регіональну, національну, цивілізаційну ідентичності, і ці рівні взаємопов'язані і кожен з них може актуалізуватися залежно від конкретної соціокультурної ситуації (с. 355). Нині простежується тенденція до розмивання культурної ідентичності, насамперед, етнічної та національної; формується нова ідентичність, в основу якої покладено можливість ототожнювати себе, наприклад, з екологічними, феміністськими, релігійними рухами, котрі мають транснаціональний характер (с. 356). Принцип «трансформера» стає важливим чинником культурної ідентифікації. Однією з актуальних проблем дослідження культурної ідентичності є самоідентифікація особистості в контексті діалогу масової та елітарної культур. Авторка стверджує, що масова культура, котра нині стала домінуючою формою культурного буття, головним засобом ідентифікації індивідів, доводить здатність адаптувати і цінності високої культури, і маргінальні моделі для масового поширення (с. 374). Не менш важливим чинником трансформації механізмів культурної ідентифікації стало становлення глобальної цивілізації, яке зумовило появу нового феномена – цивілізаційної ідентичності, котра є вираженням у значній мірі самосвідомості «уявного співтовариства», однак набуває особливого значення для суспільної свідомості сучасного людства, оскільки його доля набирає дедалі універсального характеру. Висновки п'ятого розділу синтезують, як здається, головну авторську думку: виступаючи одним із «агентів глобалізації», масова культура не тільки сприяє процесу уніфікації культури, а й пов'язує, ідентифікує особистість зі світом людини в цілому.

«Висновки» всієї дисертації випливають зі змісту роботи та відповідають окресленим завданням дослідження, переконливо аргументовані та закономірні. Корпус «висновків» створює загальний малюнок авторської моделі рефлексії ідентифікаційних практик масової культури.

Дисертаційне дослідження О. Б. Сінькевич має низку переваг, серед яких: актуальність теми, професійна мова, обізнаність автора в досліджуваній темі, новизна одержаних результатів. Проблеми, розглянуті в дисертації, є

актуальними, оскільки дуже гостро постали перед сучасною Україною в контексті пошуку не тільки глобальної стратегії самовизначення, але й тактики політики ідентичності й ідентифікації. Поставлена автором мета дослідження, вважаю, була успішно реалізована.

У цілому позитивна оцінка дисертації не знімає деяких зауважень та побажань, які могли б сприяти глибшому осягненню проблем теорії ідентифікаційних практик масової культури.

1. У «Вступі» дисертації та автореферату у розділі «Методи дослідження» немає згадування діалектичного метода, хоча в тексті дисертації його застосування зустрічається досить часто.

2. Видається не цілком коректним розвивати визначення понять «контркультура», «субкультура», «масова культура» і т.ін., без визначення поняття власне «культура», яке наводиться і розвивається автором лише тільки зі сторінки 351 тексту дисертації.

3. У «Висновках» всієї дисертації елементи авторської новизни – № 10, № 13, № 14 – виглядають «всередині себе» естетично розрізненими.

4. У «Висновках» всієї дисертації після елементів авторської новизни було б бажано конкретизувати (по пунктах) перспективи подальшої розробки проблеми ідентифікаційних практик масової культури у соціально-філософському дискурсі.

Незважаючи на це, слід визнати, що дисертаційна робота Сінкевич Ольги Борисівни є самостійним і структурно завершеним дослідженням, яке виконане на високому науковому рівні, з використанням сучасних методів досліджень. Тема роботи актуальна, достовірність результатів переконливо доведено, одержані результати є новими і мають наукову та практичну цінність для соціальної філософії та філософії історії.

Обґрунтованість та вірогідність отриманих наукових результатів підтверджена історіографією дослідження, публікацією результатів дослідження в одноосібній монографії, розділами у двох колективних монографіях, двадцятьма науковими одноосібними статтями у фахових

виданнях України та інших держав за напрямком підготовленої дисертації з хорошою географією публікацій, що повністю відбивають зміст дисертації, а також дев'яти статтях в інших наукових виданнях, що відбивають зміст дисертації, а також апробацією основних положень дисертації на численних фахових наукових конференціях, в першу чергу міжнародних.

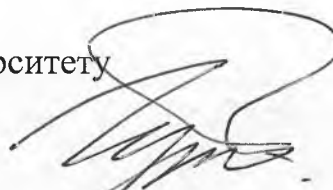
Зміст автореферату адекватний змісту дисертації. Оформлення дисертаційної роботи в цілому відповідає вимогам, які пред'являє МОН України до подібного роду кваліфікаційних робіт.

Таким чином, за рівнем, науковою значимістю, обсягом, спрямованістю дисертація Сінкевич Ольги Борисівни на тему «Ідентифікаційні практики масової культури: соціально-філософський аналіз» відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 зі змінами, затвердженими Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19 серпня 2015 р. та № 1159 від 30.12.2015 р., а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

23.05.2016 р.

Офіційний опонент:

доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри філософії
Національного аерокосмічного університету
ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

В. О. Чернієнко

Підпис Чернієнка В. О. засвідчую:
Секретар Вченої ради, доцент
Національного аерокосмічного університету
ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Ю. А. Нужнова